

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 1
(17489)

2008 чылдың
ЯНВАРЬ 10,
четверг

Садар өртээ
4 рубль.

2008 чыл — Өг-бүле чылы

ЧЫЛДЫҢ БАШТАЙГЫЛАРЫ — ООЛДАР

Чазак Даргазы Ш.Кара-оол Рада Дана иешкилерге байыр чедирип тур.

Чаа чылдың бирги хүнүнде республиканың 1 дугаар божудулга бажынынга Тыва Республикада 2008 чылдың бир дугаар чажы төрүттүнген. Республиканың хоочун эмчилеринин бирээзи Мария Антоновна Межекей дүнекиниң 0 шак 53 минута турда, Лариса Санчыны божудуп чиигеткен. 45 харлыг, иениң олчазы 2,350 кг деңзиг оол болган.

Эртенгинин 3 шак 15 минута турда, республиканың перинаталдыг төвүнге Эрзин кожуундан келген ие Рада Дана бодунуң беш дугаар оглун божуп чиигээн. 2002 чылдан эгелеп ажилдаан аныяк эмчи Алдынай Самбуевна Сат 3,620 кг деңзиг, 52 см оолду хүлээп алган.

— «Кадыкшыл» мурнады хөг-

жүдөр национал төлөвилелди амыдыралга боттандырып эгелээни, иениң капиталы, божудулга сертификады бо өүгү божуп кээп турар иелерниң санының көвүдээринге, сааттыг херээженнер эмчинин хайгааралынга үезинде туруп алырынга дыка улуг салдарлыг болган, черле ие-чаш айтырыгларынче Чазак көрнүп турар болгаш ыңдыг ийикпе, бо ээлчегде берге божаан иелер чок, байырлал дүнезинин ээлчээ оожум эрти. Р.Дана үезинде эмчи хайгааралынга туруп алган болгаш, чиик божаан. Ооң соон дарый үш ие эки, чаагай божуп чиигээн. Чаштарның-даа, иелерниң-даа байдалы эки. Р.Дана эмчиден үндүр бижиткеш, чана берген — деп, аныяк эмчи Алдынай Сат

дыңнатты.

Тываның 2008 чылда баштайгы чаштары оолдар болганы база бир эки демдек чадавас. Төрээн чуртунун келир үеде камгалакчылары экер-эрес маадыр начынар болгаш олар эштерин мурнай чырыкче чүткүп, баштайгы алгызы-биле чылдың эгезин ажыдып, ава-ачаларынга, өг-бүлезинге, төрээн черинге чаа чылда белек болганнар. Бичии чаштар кайыдаа үеде чурттуң байлаа, өг-бүлениң өөрүшкүзү дээрзин билир бис. Бо чылын республиканың

иелерге тывысканынга Кызыл кожуунун чурттакчызы маадыр ие, күш-ажылдың хоочуну Зинаида Эрексен редакцияга чагаазында өөрүп бижээн. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оолга, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хууракка, күш-ажыл болгаш социал политика сайыды К.Т.Даваага ол четтиргенин илередип, ажыл-ижинге, амыдыралынга каалама орукту күзээ.

Бо ийи таварылга база үш ийи

Лариса Санчы. Иениң өөрүшкүзүн үлөшпес аргажок.

хамаатыларының санынга бир дугаар немешкен чаштарның иелеринге Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол байыр чедирип, суй белектиг эмнелгеге барып чораан. Республиканың чазаа ие-чаш айтырыгларынче улуг сагыш салып турарын дараазында чижек база бадыткап турар.

Декабрь 27-де «Тыва Республиканың Маадыр иелери» деп хүндүлүг атты республикада 16

уругларлыг Тес-Хем кожуундан К.Ч. Кара-оолдун өг-бүлезинге бажың бээр деп шитпирлээни чаа Чазактың ие-чаш дээш сагыш салышкыны, чаштарның салымчолу дээш хайгаарал бары, эки келир үе дээш бүзүрелдин, а ол ышкаш Тывавыстың чурттакчы чонунун саны өзер деп магадылал барының херечизи-дир.

Айлаң ДАРЖАА.

В.Шайфуллинниң тырт-тырган чуруктары.

САННАР, БАДЫТКАЛДАР

2006 чылда Кызыл хоорайга 452 аныяктар өг-бүле туткан болза, 2007 чылда 961 чаа өг-бүле немешкен.

Чаштарның төрүттүнери база өскөн. 2007 чылдың декабрь 20-ге чедир 2580 уруг төрүттүнген.

ИЕЛЕРГЕ ЕЗУЛАЛ

В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол 2008 чылда өг-бүле чылын чарлааны-биле өг-бүле чылының бүдүүзүнде Бал-маскарады эрттирген.

Анаа эң-не хүндүткелдиг аалчылар «Тыва Республиканың маадыр иези» хүндүлүг аттын эдилекчилери болган. Кымнарлы ол? Ол дээрге, он бир ажы-төлдү өг-бүлениң чаагай езу-чаңчылдарына өстүрүп кижизиткен Екатерина Ховалыговна Кара-Донгак, Бичеймаа Салчаковна Хомушку, Клара Монгушовна Монгуш база он ажы-төлдү өг-бүлениң чаагай езу-чаңчылдарына өстүрүп кижизиткен Зинаида Васильевна Эрексен, Людмила Каспыл-ооловна Монгуш, Көк-кыс Тюлюшовна Шожал, Уйну-кыс Кара-кысовна Хуурак, Бак-кыс Сачаковна Ондар

олар-дыр. Театрның залын долдур олурупкан чон оларның өөрүшкүзүн үлөжил, динмиттиг адыш часкаарга, чоргаарланмазының аргазы-чок. Езу-чаңчыл езуугар тыва кижилер дөр сыңмас ажы-төлдү-биле бай-байлак, эдээн долгандыр олуртуп алгаш, чагыг-сөзүн берип чораан болгай, ам ол чаагай тыва чаңчылдарыныс катап көстүп келири-биле Чазак он болгаш оон хөй ажы-төлдүг иелерге 220 муң рубльди берип турары дээрге, тыва нацияның бурунгаар сайзыралына улуг идиг болур.

Чазак Даргазының Чарлыында бир онзагай кылдыр дыңналыр

чүүл—хөй ажы-төлдү өстүрген болгаш өг-бүлениң чаагай езу-чаңчылдарын сагып уламчылап чорууру дээш ол хүндүлүг атты тывысканы болуп турар. Шынап-ла, бистин республикавыста хөй уруг-дарыгы кижизидип өстүрген өг-бүлелер хөй-ле болгай. Ынчалза-даа үстүнде ады кирген иелерни адап мактааны дээрге-ле, олар хөй ажы-төлдү өстүрүп кижизиткеш, бут кырынга тургускан эвес, олар шаандан тура тыва кижинин сагып чораан езу-чаңчылдарына оларны өөредип, уругларының уруглары, уйнуктары ол чаагай чаңчылдарны оондаа өске салгалдарга дамчыдып чорууру-биле онзагайын демдег-

лээни ол. Өгбелеривистиң биске арттырып каан чаагай езу-чаңчылдарын сагып, карак огу дег камнап, салгалдан салгал дамчыдып чоруур болзувусса-ла, тыва чон, тыва деп нациявыс моон соңгаар улам сайзырап, аныяк өг-бүлелер хүн келген тудум немежи, бичии чаштар төрүттүнүп, республикавыс быжыгып улуг сайзыралды алыр дээрзинге бүзүрел улуг.

Бо чаа үнүп келген чыл Россияда өг-бүле чылы кылдыр чарлаттыган. Өг-бүлеге хүр амырменди турар болза, кандыг-даа кижинин сагыш-сеткили ажык, ажыл-агыйының бүдүрүкчүлүгү бедик, ажы-төлү бүгү-ле эки чүүлдерни эккеп чоруур.

Ынчангаш номчукчулар Силерге өг-бүле чылы-биле байыр чедирип, үнүп олурар Күске чылында өг-бүлеңерге аас-кежикти, кадыкшылды, бүгү-ле кежик-чолду күзедим.

Светлана МОНГУШ.

Байыр

чедиришкinnerи

Чаа чыл болгаш Рождество байырларды таварыштыр Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оолдун адресинге Россияның Президентизи Владимир Путинден, РФ-тин Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Дмитрий Медведевтен, РФ-тин Президентизинин Сибирь Федералдыг округта Бүрүн эргелиг төлээзи Анатолий Квашинден, РФ-тин Федералдыг Хуралының Федералдыг Чөвүлелиниң кежигүнү Людмила Нарусовадан болгаш өске-даа албан езузунун кижилеринден байыр чедиришкinnerи келген.

«Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! Силерни Чаа чыл болгаш Христос Бурганның төрүттүнген хүнүн таварыштыр байыр чедирип тур мен. Мырыңай удавас 2008 чыл бодунуң эргелеринче кирер. Силерге болгаш Силерниң чоок кижилеринерге чаа чыл чедиришкinnerи болзун, бажың бүрүзү, өг-бүле бүрүзү тайбың болгаш чөпшүлдүг, чылыг болгаш таарымчалыг байдалдыг, аас-кежиктиг болгаш менди-чаагай болзун деп сеткилминин ханызындан күзеп тур мен. Россияның хамаатыларынга 2008 чыл тургузуушкунуң болгаш үре-түннелдиг ажылдың, чаа-чаа чедиришкinnerиниң болгаш тирилелгелериниң чылы болзун.

Планныңар болгаш эгелешкinnerиңер боттанырын, чедиришкinnerни, кадыкшылды болгаш чүгле экинни күзедим. В.ПУТИН».

Тыва Республиканың Президентизинин 1994 чылдың ноябрь 3-те №207 Чарлыын күш чок деп санаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРGAZYНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Конституция хоойлузунун 7-ги чүүлүн удуртулга болдургаш, 2006 чылдың март 13-те «Реклама дугайында» №38-ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүрер сорулга-биле доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Президентизинин 1994 чылдың ноябрь 3-те «Ак сеткилдиг эвес рекламаның хереклекчилерин камгалаар дугайында» №207 Чарлыын күш чок деп санаар.

2. Бо Чарлык анаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2007 чылдың декабрь 24
№227

Василий ОЮН:

«КУРУГ ЧЕРГЕ ӨРҮ ХӨӨРЭЭН ХЕРЭЭ ЧОК»

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Даргазы Василий ОЮН-биле чылдың политиктиг түңнелдериниң, хоойлужудулга ажылының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр чугааны чоруттувус.

— Чугаавысты ниитизи-биле улуг чурттуң амыдыралының дугайында темадан эгелеп алылыңар. Россияга эрге-чагырганың чаарттынып турарын канчаар үнелеп турар. Силер, Василий Майолович?

— Владимир Путин биле Дмитрий Медведев чурттуң удуртукчу эрге-чагыргазында кады ажылдап арттарынып дугайында чаңгыс аай үзели бистин чуртувуска сайзырал оруу үргүлчүлүг болур дээрзиниң ийи дакпыр магадылалы деп санаар мен. Күрүне Думазының декабрь 2-де эрткен соңгулдаларында чурттуң удуртулгазының политиказын чон деткээн соонда ук политиканы камгалап арттырынып идегелдиг механизми тодараттыңан дыр.

Дмитрий Анатольевич Медведев база Тывага кээп чораан болгаш бистин республикавыстың амыдыралын, нарын айтырыгларын эки билер. Мен бодаарымга амгы үе чадада Россияның Президентизи эрге-дужаалга оң кандидатуразы эң таарымчалыг. Чурттуң социал айтырыгларын ол кончуг эки билер. Чоокку келир үеде биске социал айтырыгларын бир дугаар ээлчегде шиитпирлээри негеттинип турар. Экономиканың сайзыралы дээрге төнчү сорулга эвес-ле болгай, кол чүүл — чоннуң амыдыралын экижидери болур. Владимир Путинниң бо чылдың март айда эртер соңгулдалар соонда Россияның Чазан баштаар дээнин кончуг чүүлдүг деп көөр мен. Ол кончуг харысалгалыг болгаш мерген шиитпирлиг базым-дыр.

— Тывага хамаарыштыр алыр болза, Владимир Путинниң шиитпирин онзагай уjur-уткалыг болуп болур ышкажыл. Чүге дээрге, Тываның 2010 чылга чедир социал-экономикага сайзыралының дугайында федералдыг программаны хүлээп алырын дагызып, Путинниң адын салган документиленни Россияның Чазанче дамчыдып берген болгай.

— Россияның Чазанга берген даалгазын ол боду күүседип болурунун барымдаазы тургустунуп кээп болур-дур.

Чоугум бистин мурнувуска Тываның чонунуң дузазы-биле «Чаңгыс демниг Россияга» деткимчени көргүскеш, чурттуң удуртулгазының деткимчезин алыр сорулга салдыгын турган. Ук сорулга күүсеттинген. «Чаңгыс демниг Россия» дээш соңгучуларның 90 хуузу соңгаан 6 регионнарда Тыва база хамаарып турар. Ол регионнарның бирги удуртукчулары-биле бир дөмей, бистин Чазавыстың Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Дээди Советиниң кежигүнү кылдыр соңгуткан. Моон мурнунда ол Чингине Советиниң кежигүнү турган. Оон аңгыда Күрүне Думазында Тыва бодунуң депутады кылдыр Лариса Күжүгетовна Шойгуну соңгуп алган.

Деткимче турар дээрзи чугаажок. Ынчалза-даа бистин боттарывыстан өске кым-даа бистин экономикавысты көдүрүп шыдапас. Бо чүүлдү тодазы-биле угап билири чугула. Ынчангаш кандыг-даа найыр-шинчи кирип, сула салдынар барымдаа бисте чок. Соңгучуларның бүзүрелин алган болганывыста, ол бүзүрелди шынзыдар уjurлуг бис. Ону шынзыдарда хүн бүрүде эртенден орай кежээге чедир күжениши-кинниг ажылдаар херек.

— Декабрь ийиниң соңгулдаларында административтиг ресурс улуг уjur-уткалыг болган дугайында чугааларга хамаарыштыр чүнү чугаалап болур Силер?

— Соңгулда үезинде мен республиканың барык чартык кезин кезип, соңгучуларның караанче көрүп алгаш ужуражып тура, оларның туружу быжыг дээрзин көрдүм. Декабрь 2-ниң соңгулдаларының түңнелдери шынныг болганы бүзүрелдиг. Ол чоннуң хөй

кезиниң туружун илереткен. Мындыг түңнел чедип алдынар дээрзинге бистин бүзүрели-вис-даа быжыг турган, чүге дээрге бедик көргүзүлгү түңнел дээш ажылдап турган болгай бис.

Соңгулдаларның түңнели бистин ожаап турганывыска дүүшкөк болганының база бир чылдагааны бистин удурланыкчылары-выс болур партияларның ажылгап турган аргаларында. Чижээлээрге, коммунисттер партияның Тывада салбыры кандыг-даа сайзырал программасы тургузуп албайн, соңгулда агитациязын чүгле кара технологияларга азы удурланыкчыларын карартыр аргага үндөзүлөп тургускан турган. Оларның үндүрүп турганы солунунда менээ «тураскааткан» чүүлдерни бүдүн арын долдур суг парлап турган. Олар ындыг арганы бир тодаргай кожунга тус чер соңгулдаларын таварыштыр боттарының кандидатын эрттирип алыр дээш ажылгап турганы билдинип келген.

Мындыг аргалар түңнел бербес дээрзин угап билер үе келген дээрзин чамдык соңгулда киржикчилериниң мынчага чедир билбейн турары элдептиг. Соңгучулар мелегей эвес болдур ийин, олар чаңгыс эвес соңгулдаларны көрүп келген. Олар политиктерден тодаргай салдыгын сорулгаларны, көскү түңнелдерни манап турар. Ындыг сорулгалар-даа, түңнелдер-даа коммунистерниң Тывада салбырында чок, чүгле политиктиг хир-чам.

— Оон өске политиктиг күштерниң аразында эп-каттыштырылганы чоруп турар. Хоойлужудулга палатазының депутаттарының аразында база...

— Сөөлгү үеде хууда хайгааралдарымдан чүгле бедик харысалгалыг, бот-туруштуг болгаш бодамчалыг кижилер чаңгыс сорулга дээш ажылдаар, күженишикиннерин каттыштыр харыктыг деп билдим. Кошкак болгаш могоаттынычал кижилер маргылдаа үндүрер барымдаа дилээр боор-дур. Бистин республикавыста партия системазы сайзыраңгай дээрли берге-даа болза, чон кандыг бир партияларга эвес, а ында бактаап турар тодаргай кижилерге бүзүрелин илередип, деткиир дээрзин шупту билип турар болгай бис. Хоойлужудулга палатазының депутаттары кылдыр хөй нуруузуңда быжыг туруштук, баштыңы шынарларлыг кижилер соңгуттунганы бо чүүлдү бадыткап турар. Ынчангаш Хоойлужудулга палатазының аңгы-аңгы партиялардан соңгуткан депутаттары демин каттыштырып, түңнелдиг ажылдап турар.

Эрткен чылдың апрель айдан эгелеп бис 140 хоойлуну хүлээп алдывыс. Оларның чартык кезин депутаттар, бир чартыын Чазак ажылдап кылган. Республиканың бюджетиде төөгүдө бир дугаар чаа чыл үнмээнде хүлээп алдыгын. Бюджет айтырыглары кончуг нарын айтырыгларга хамааржыр болгаш чаңгыс угда оларның шуптузун шиитпирлээр болдунмас. Ынчалза-даа чамдык түңнелдер амдыгааштан көскү — 2008 чылдың бюджетиниң чарыгдалдыг болгаш орулгалыг кезектери аразында дүүшкөк, шынарлыгы-биле тургустунган. Көдээ ажыл-агыйның акшаландырышыны ам-даа 22 хуу өскөн, тус черниң бот-башкарылга органнарыне немелде ийи үндүрүгден чыгдыгын акшаны шилчидери чедип алдыгын.

Хүлээп алдыгын хоойлуларның аразында чугула черде ойнаар бизнести республика девискээринге хорурунун дугайында хоойлу кирип турар. Тываның 2010 чылга чедир социал-экономикага сайзыралының дугайында программасы хүлээп алдыгын. Олышкаш республика чергелиг сорулгалыг 14 программа хүлээп алдыгын. Оларның аразында көдээни сайзырадырының дугайында 8 миллиард рубль чарыгдалдыг, биче бизнести деткириниң дугайында 3 миллиард

рубль чарыгдалдыг улуг хемчээлдиг программалар кирип турар. Күрүнениң талазындан мындыг улуг хемчээлдиг деткимче көргүзөр чорук моон мурнунда турбаан. Ол ышкаш республикага орус дылды сайзырадырының дугайында программа хүлээп алдыгын.

Декабрь 19-та маадыр иелерни, көдээ ветеринарларны деткириниң дугайында хоойлулар хүлээп алдыгын. Бо 2008 чылдан эгелеп олар социал чиигелделерни болгаш акша деткимчезин алыр.

— Василий Майолович, Чазак биле парламентиниң аразында эп-каттыштырылганы кандыг хевирде чоруп турарын тодаргайлап болур Силер бе?

— Хоойлужудулга ажылының чорудуундан ийи эрге-чагырга органнарының аразында хамаарылганын көрүп болур. Моон мурнунда Чазактын талазындан депутаттарның кириген саналдарында дораан удурланышыны тургустунуп турган. Чижээлээрге, 2004 чылда Чазак маадыр иелерге чүгле 20 муң рубльди төлээр дээнинге безин чөлшээрешпейн шаг болдулар. Түңнелинде хоойлу хүлээп алдыгын-даа болза, акшаландырышыны чоруттунмайн турганы-биле 10 болгаш оон хөй уругларны божааш өстүрүп каан иелер 20 муң рубльди безин алыр арга чок турган. Ам ол акша түнүн көвүдөдир эде көргөн болгаш акшаландырышыны магадылалдыг, шупту чиигелделер камгалаттынып арткан, чаңгыс угда төлээр акша түнүн инфляция езугаар эде санаары көрдүнгөн.

Азы өске чижек. Депутаттарның тылдың хоочуннарынга немелде чиигелделер көөрүнүн дугайында ажылдап кылган хоойлузуң Чазак деткээн. Түңнелинде бо 2008 чылдың январь 1-ден эгелеп күш-ажылдың хоочуннары болбушаан, тылдың хоочуннары болуп турар улуска коммунал төлөвирлерге 50 хуу чиигелдени доктааткан. Ойнаар бизнести хоруур дугайында хоойлуну Чазак болгаш парламент хүлээп алган.

А бо чылдың бюджетиниң хүлээп алышыны мурнуку чылдарның «демосили-биле» канчап деңнээрли? Чартык чыл иштинде бюджет ажылдакчыларының шалыңының өзүлдези көрдүмээнинден бюджетидисти хүлээп алыр арга чок турганывыс уттундурбаан боор. Ветеринария албанындан шуут ойталаарын ынчангы чазак саналдап турган болза, амгы үеде билдиги кады ажылдажылганың түңнелинде, оларга халас электри хандырылганын, одаар ышка, хөмүр-дашка чиигелделерни доктааткан бис.

— Василий Майолович, доосту берген чылды ниитизи-биле канчаар үнелеп турар Силер?

— Чылдың эгези нарын болза-даа, оон төнчүзү эки, чаагай чүүлдерге идегелди берип турар деп санаар мен. Мен амы-хуумда соңгучуларывыска аазап турганывыс ышкаш эрге-чагырганың чаартылганы чедип алдыганың чедиишкинвис деп санаар мен. Чүгле эрге-чагырга чаартыгын эвес, федералдыг төптүн талазындан деткимче чедип алдыганын канчап чедиишкин дивес боор.

Чамдык улус Москва Тывага эрге-чагырганы солаан деп бодап турар. Ол ындыг эвес болдур ийин. Бир эвес чоннуң күзели эвес болза, кандыг-даа Москва эрге-чагырганы солуп шыдапас турган. Бир эвес депутаттарның командазы ыйышкыныг шыдашпайн, дүжүп берипкен болза, демисел түңнел чок болур турган. А депутаттар команданың чаныш-сыныш чогуң чон билгеш, деткээн.

Чылдың түңнели Тывага-даа, Россияга-даа эки болган деп санап болур. Эрткен 2007 чылда бурунгаар сайзыралдың үндөзүн тургускан бис.

Сеткилимин ханызындан хоочун «Шын» солунуң номчукчуларыңа үнүп келген Чаа чыл-биле байыр чедирбишаан, эң-не ханы күзелдеринер бүдерин күзедим! Бо чылын бистин амыдыралывыстың шынары экижири болзун! Өг-буле бүрүзүңе өөрүшкү-маңнай үзүлбес болзун!

Чечена БУЛЫТОВА
белеткээн.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының республиканың чонунга КЫЙГЫРЫ

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым!

2008 чылды байыр-шинчилиг уткудувус, ынчалза-даа Чаа чыл байырлалдарында айыыл-халаптан чайлап шыдадывыс. Январь 5-тиң кежээинде Кызыл хоорайның Тудугжулар суурунда хөй-ниити чуртталга бажыны өрттөнгөн. Тыва Республикада Россия Федерациязының Хамааты камгалап херектериниң талазы-биле болгаш онза айыыл-халап-биле демисел чорудар яамының кол эргелелин база Иштики херектер яамызының ажылдакчыларының өртке удур шалыкын хемчеглер алганы-биле чурттакчылардан когараан кижилер чок. Чүгле ортумак хемчээлдин кемдээшкинин алган ийи кижини эмчиге чыттырган. Баш удур дыңнадыг-биле алырга, өрт электрилиг чылыдылга херекселдерин шын эвес ажылгаанындан болган. Тыва Республиканың прокуратуразы РФ-тиң КХ-зиниң 168-ки «Оваарымча чогу-биле эт-херекселди үргөдээни» деп чүүлү-биле кеземче херээн оттурган. Истелгени республиканың Иштики херектер яамызының истелге салбыры чорудуп турар.

2008 чылдың январь 6 дүңезинде Тыва Республиканың Чазан онза хуралды чыгган. Аңаа өртке когараан улуска дуза чедирер талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының удуртулгазы-биле күрүне комиссиязын тургускан. Оң-биле чергелештир күрүне комиссиязының кежигүннеринге удурткан ажылчын бөлүктөрни организаастаан. Амгы үеде когараан кижилерге эмчи талазы-биле болгаш психологтук дуза чедиртинген. Өрт айыылынга таварышкан чурттакчыларны «Кызыл» аалчылар бажынычче түр үеде көжүргөн болгаш оларны хүнде үш катап чемгирип турар. Хоорайның өөредилге килдизи биле Өөредилге яамызы школа назылыг уруглар кышкы дыштанылга соонда, өөредилгезин уламчылап болур аргалыг кылдыр бүгү ном-дептер, өөредилге херекселдери-биле хандырап ажылды дооскан. Өрт айыылынга таварышкан чурттакчыларга Тыва Республиканың курлавыр фондузундан материалдыг дуза кадары-биле оларның даңзызын четчелзэн.

Оң-биле чергелештир Республиканың Чазан өрт айыылынга когараан улуска оларның чурттап турган шөлү дег хемчээлдиг оран-сава-биле хандырап арганы шиитпирлеп турар.

Бодумдан болгаш Тыва Республиканың Чазаның кежигүннериниң мурнундан Тудугжулар суурунда хөй-ниити чуртталга бажыныч чурттап турган өртке таварышкан улуска сагыш човаашкыны илередип, күрүне комиссиязы когарааннарга дуза кадар талазы-биле болур чүүлдерни шуптузун кылыр дээрзин аазап тур мен. Оң-биле чергелештир, хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым, силер бүгүдени бо кышкы соок үелерде от-биле болгаш электри-биле чылыдар дериг-херекселдерни бажыңга-даа, ажыл черинге-даа оваарымчалыг ажылгаарыңарны дилеп тур мен. Өлден артар, өрттен артпас деп бурунгуларывыс мерген сөстери бар болгай.

Силерниң корум-чурумуңардан, харыы-салгаңардан бистин шуптувустуң, чоок улузувустуң амыр-тайбың амыдыралы дорт хамаарылгалыг дээрзин утпас уjurлуг бис.

Тыва Республиканың
Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Чоннуң кичээнгеийинге!

Дуза кадар дээн хамаатылар болгаш албан черлери дараазында агар санче дузаламчы акшазын шилчидип болур: ОАО АКБ «Связь-Банк»

р/с 40911810600100007759,

БИК 049304737,

корр/сч. 30101810100000000737140,

ИНН 7710301, КПП 170102001;

р/с 40911810900100007763

корр/сч. 30101810100000000737

БИК 049304737

Өртке когарааннарга идик-хеп-биле (ылаңгыя уруглар хеви-биле) болгаш өске-даа хевирниң дузазын чедирер дээн улус Кызылда ажыттыгын дараазында черлерге чедип кээрин дыңнаттывыс: Кызыл хоорай чагыргазы, каб. 103; Кочетов кудумчузунда 39 дугаар бажында хоорайның өөредилге килдизинге; Тыва эки турачылар кудумчузу, 29 биле Кочетов кудумчузу, 29-ка — хоорай чагыргазының социал хандырылга комитетинге.

Бо албан черлери эртен 9 шактан кежээ 17 шакка чедир ажылдаар. Хоорай чагыргазында дүн-хүн чокка — 2-31-42 дугаарлыг телефон харылзаазы ажылдап турар.

АМЫДЫРАЛ – ЫНАКШЫЛДЫҢ ДЕМИСЕЛИ

✽ Алдын кудазын демдеглээн ✽

Тоолда кандыг ийик, ийи ынакшааннар дыка хөй бергелерни ажып эрткеш өглөп, оюн оя чурттап чоруй барган болур. А херек кырында амыдыралда ийи кижиниң ынакшылының шылгалдазы куда соонда эгелээр. Ийи аңгы өг-бүлөгө өзүп, аңгы иелерниң эрбенниг холдары эргеледип чорааш, сургап каан төлдери кады чурттай бергеш, чеже-даа бот-боттарынга ынак болза, дораан-на эки чурттай бербес: ижер чиир чеми аңгы, өг-бүлө чаңчылдары, кандыг-бир чүүлчө көрүжү безин аңгы болур. Аразында чөрүлдээрлер куда соонда ам эгелээр. Дамба Суваңович биле Саяна Кыргысовна Кара-Салдар кады чурттаа-ла 50 чыл болганнар, эвээш эвес хуусаа, харын-даа пенсионер кижини назыны, бо үениң иштинде Тывада оларның холдары-биле тутпаан хөнээ чок деп болур. Оларның амыдырал-чуртталгазын сонуургап, бажыңыга чеде бердивис. Кырганнар бис кээри-виске, байырлалга кедер хевин кеде бээрге, шаңналдары шыңгыраар, чоргааранчыг-ла чорду.

Дамба Суваңович, Саяна Кыргысовна Кара-Салдар.

— «Шын» солунун номчукчуларынга боттарыңарны таныштырып көрүңер. Харын-даа дораан-на бир дугаар ужурашкан хүнүңерге кирип-тээңер...

Д.С.: Мен контр кижини огулу мен, 1950 чылда авам мени, 7 класс дооскан оолду, Кызыл хоорайже чаа фуфайка, идик садып бергеш, өөрөн дээш чорудупкан, Чадаанадан чүк машиназынга 14 оол олурупкаш, Ийи-Талдын Барык аксынга хонган бис. Аа богда, ымыраа-сээк үлүээр, ол черге дыка таарзынмаан мен. Оон Кызылга келгеш, айтыртынып тургаш, көдээ ажил-агый техникумунга чедип келдивис. Агроном, мал эмчи-зи деп мергежилдер бар, кайызынга өөренип силер деп мындыг. Агроном дээрге чүнү канчаар чүвөл дээривиске, картофель, тараа, ногаа тарыырын өөренип дээрге, бо-даа кедилгич чүве-дир дээш ону шилип алдым. Мээң-биле М.Тырышпан, М.Сарыглар, Д.Ховалыг, А.Ховалыг база ону шилип алган. Студент солун чуртталга эгелээн, волейболдаар, бокстаар, черле ыңача спорттун хөй хевирлеринге шору мен. 1954 чылда танцы шөлүңгө чоруп тургаш, эмчи училищезинге өөренип турган борбак кара уругну баштай танцыже чалап, оон танцы соонда үдөп эгелээн мен.

— Дораан сонугарга бердинер бе?

Д.С.: Аныяк үезинде кижини уруглар-биле танцылаар, вальсче чалаар боор чүве, танцыже чалааш, чугаалажырымга, мөзү-бүдүжү меңээ тааржыр боорга, мону чалаар, үдээр апарган мен. Авам мени «Сээк хонмас сынсыг уруг албас сен, бөдүүн бүдүштүг кижини херек» деп чагыыр турган. Мен оон чугаа-зын дыка дыңнаар мен, авам кончуг ажилгыр кижини. Ачавысты тудуп апаарда, өнчү-хөрөңгивис база хавырган, чамдык улус уругларын эртем-билигге чедирип

деп бир чыл эртерге-ле, биле берген мен.

Д.С.: Мен техникумну 1956 чылда дооскаш, Өвүрнүң Торгалыгга ажилдай бээримге, думчуум ханзыраар, таарышпас болдум. Оон Теве-Хаяга дуржулга станциязынга, Хөндөргейге арга-арыг ажил-агыйынга, Баян-Талага харылзаа белдиринге ажилдадым. Алыс шевер болгаш, багай эвес ажилдап турдум, шаңнал бижикирим-даа бар. Оон техникумга кады өөренип турган эжим Куулар Даржааның сүмези-биле 1969 чылда иштиги херектер килдизинче киргеш, оон пенсияладым. Кандыг сайыттарны көрбөдүм дээр: генерал-майорлар С.С.Чаткар, В.Б.Кара-Сал, В.И.Лесняк эки улус деп көрдүм.

С.К.: Училище дооскаш, Баян-Талага 1957 чылдың август 1-де ажилдап эгелээш, ол дүне эди аараан кижини бар деп чалаттырдым. Чеде бээримге, хам кижини деп бир улгады берген херээжен кижиниң дээжиниң чажып тур, мен ону эдериң өгнү долгангаш, сааттыг кижимге келгеш, хайгаарап-ла турар мен. Эртен эрте оол уруг төрүттүнген, өгдөн үнгеш, көөрүмге, шолбан сылдыс чырып тур, оолду мен адап каайн, Шолбан болзун дээримге, чөлшээрешкеннер, божаан кижимни хайгаарап олурумда, кожазында аалда база бир кижиниң эди аараан дээр, ынаар база бардым. Ам ында Люда деп уруум бар. Бо назыным-

чилер Ю.З.Каковский, Г.В.Анисимова оларга таваржып, кады ажилдааным ачызы деп бодап чоруур мен. 60 харлап турар хүнүмде божудулга эмнелгезинче долгааш, бөгүн мени чалаар силер деп чагып кагдым. Удаваанда бо долгаптылар, чеде бээримге, аныяктарны хайгаарап көрүп, өөренип алыңар дээр, бакылап халчып турлар, Бажың-Алаактан келген бир дугаар божуп турар Аржаана деп уругну алаактырып тургаш, шинчилеп көрүп тургаш иени божудуп алдым, кончуг мөге боор сен дээш хинин кескеш, Алдан-Саян деп адап кагдым, ол ам 10 харлыг. Кандыг чаштар турбас дээр, чамдыктары дыка улуг: хинин кезерге, хачыга сынмас суг болгулаар. Божуткан ажы-төлүм Тываның төлөптүг хамаатылары болуп чорлар, бодумнуң ажы-төлүмге дег чоргаарланып чор мен.

— Кайыңарның-даа ажылыңар дүн-хүн дивес чай чок чораан-дыр силер, уругларыңарны кымнар көрүп турганыңар?

С.К.: Аваларымыс, дуңмаларымыс, ыңчан уруг төрүттүнгеш, 56 хонуп чорда, ажилче үне бээр, эмим сүдүн саггаш, арттырып кааш чоруптар мен, чамдыкта эмчиге-даа эккеп алыр, черле чоокка

дыңар. Мындыг үр үеде кады чурттаарыңар чажыды чүл?

С.К.: Амыдырал дээрге, ынакшылдың демисели-дир, ыңчангаш каалама орук турбас, биске манажып билиривис, аваларымыстың сөзүн дыңнап чоранымыс, черле

Шынзылгага ат салып турары.

бажыңымыска мээң-даа, Суваңовичиниң-даа дуңмалары өскүс уруглар, кырган өгбелеривис туруп, биске буянын арттырганы ол.

Д.С.: Мээң ачам кончуг улуг лама кижини, ону тудуп аппаарга, кара-бажыңга бир ай ном номчуп келген дээр, оон сагылы база ажы-төлү биске четкен, оон ыңай кол чүве, өг-бүлениң эң улуг шылгалдазы — эжинге шынчызы, кыдыындан адааргактар, дүлгээзиннер турбаан боор бе, турган, аңаа алыспайн шилип алган эжинге шынчыны көргүзөр болзунза-ла, езулук кижиниң сен. Амгы шаңгы аныяктарының чарлып турары — ол дүлгээзинге алзып, арагалаары азы арагалаан эжинден чөгөніп, өскээр көрнү бээр-дир. Бис ам чаңгыс-даа хүн аңгы чурттап шыдапас бис. Мен ажил кылырда безин Кыргысовнаны чанымга тур дээр болгай мен. Хоорай кире бээр болза, карактар чүгө орукта.

С.К.: Бистиң алдын кудавыска аяк шайны аартап, сагыш хандыр хөөрөшкен эш-өөрүвүске, кады ажилдап чораан эштеривиске солун дамчыштыр четтиргенивисти илередип тур бис. Чаа чылда кижини бүрүзүңгө ынакшылды, ону үнелээрин, ол дээш туржурун, оон үрөтүннели — хөй ажы-төлдү, омак-хөглүг чуртталганы күзээр-дир бис.

Силерниң хөй номчукчулуг солун дамчыштыр Кызылдың ХБАБ ажилдакчылары Марина Сергеевна, Людмила Ывиевна, Лина Михайловна база бүгү ХБАБ-тын ажилдакчыларыңар Россияның ХБАБ-тын 90 чыл болган оюн таварыштыр байыр чедирбишаан, а 100 чыл болган оюн чаа, чараш ордулуг уткуурун, ажил-ижинге, өг-бүлөзинге ак орукту, аас-кежикти, чараш, чаагай чорукту күзедивис.

Д.С.: Ийе, омак-хөглүг кижилерге аарыг-аржык безин ызырынмас боор чүве. Өг-бүлелеринге аалчылар үзүлбес болзун деп күзээр мен, чүге дээрге кижиге чону чоорган боор чүве.

Кырганнар мээң-биле чугаалажып олурда, бот-боттарыңа көрүп орган көрүжүндөн оларның ынакшылы чылдар эрткен тудум улам быжыгып орап деп чүвени көрдүм. Мерген кырганнарның сөстөрүн катчып, чаа үнүп келген чылда езулук ынакшылды күзээр-дир мен.

Айлаң ДАРЖАА
чугаалашкан.

Арат-чонум, эжим-өөрүм аяк шайлап, хөглөп келген.

алыр дээш ат-фамилиязын солуп, өске черже көжүп турган, авам ынчалбаан. Чоннун бүдүү берген дузаламчызын шивижиннер оларны көрбөдүм дээр боду шоодайы-биле чүктөп алпаар.

С.К.: 1954 чылда Совет Тываның 10 чылы болган черге Дамба Суваңович хурежиң үнүп кээрге, кады өөренип турган угбаларым Дамбаны күдээ кылып алыр чүве деп баштактаным. Кады танцылап, үдөдип чоруп-ла турар мен, почта-льонувус Лима эжим (Лима Игорьевна Дамба-Даржаа) ара-выста чагааны дажып-ла чоруп турар, ынчалдыр ийи чыл саадавайн эрте берген. Ол аразында төрөлдөрүм айтырып-ла турар, күдээ бар бе деп, мен чок, анаа эштерим бар-ла, далашпас мен, диплом холга алыр мен деп-ле каар. Чогум бо кижини меңээ чоок, эргим апарган

да чеже ажы-төлдүн хинин кезип, ие кижиниң караан чырытпадым дээр, санап четпес. Ыңчалза-даа республикага билдингир апарган Аркадий Начын, Наадым Монгуш, мөге Алдын-оол Куулар, Валерий Ондар мээң хинин кескен уругларым-дыр.

Ол чоруп чорааш чүнү көрбөс дээр! Бир аалга тыва езу-биле божудар тыртыг дээр багда божуур кижини азып каан болду, чогуу божудулганы дүргедерде ажыктыг хевирлиг, төлгө айыылдыг, уруг сыртыгы чалаарда эпчок, шинчилеп чоруп туруп, төлдүн үнөр өйү чоокшулап кээрге, чадыг чаткаш, уругну хүлээп алдым. Черле тыртыгга божуп чораан кижини мен деп турган ие кижини, ыңчаар божуурга эки чүве-дир деп түңнээн. Мергезилимни мынчаар эки билирим арга-дуржулгалыг гинеколог эм-

чедир ажа-төл ада-иезиниң ажылыңга-ла өзүп кээр чүве болгай.

— Амгы шаңгы аныяктары ышкаш, бажың-балгат чок деп бергедээшкинерге силер аныяк специалистер таварышпаан силер ыйнаан...

Д.С.: Таварышка-ан... Боттаңнап, эштеривистиң бажыңнарыңа туруп алгаш ажилдап эгеледивис. Оон мээң акым Ананды Кара-Сал хүндүс боорга ажилдаар, дүне боорга биске бажың кылыр материалдар кезип, аъттыг тергеге сөөртүп тургаш, бажыңны тудуп берди.

С.К.: Ол бажыңымысты бир кезек чыл эртерге, улгаттырып, немей тудуп тургаш, дыка улуг бажың кылдыр кылып алган бис.

— Уругларыңар, хинин кескен ажы-төлүңер эки чурттап, боттары кырган-ава, кырган-ача болу берген деп чугаала-

О-Шынааның бичии «айлаң-кужу»

Мээң бо кыска чүүлүмнүн маадыры болур бичии уругга баштай дужа бергеш, адын айтырарымга, «Шыңгыраа» деп харыылады. Дораан-на «Оо, кандыг кончуг чараш ат боор!» деп иштимде бодадым. Тыва боорда, артында ховар болгаш амгы үени кылдыр дынналыр. Ады база боду бир-ле чүвени херечилеп турар ышкаш кылдыр меңээ сагындырды...

— Ындыг чараш аттыг кижилдингир-ле ырлар боор сен, аа? — деп, дөстүмдейн айтырдым. Ол сөс-даа чок, чөлшээрешкен ыш-каш, анаа-ла бажын соғаннадып кагды.

Сөөлүндө Шыңгырааның авазы Ирина Стакановна Ондар, башкызы Чечек Доржуевна Монгуш-биле чугаалажы бээримге, ол чүгө чараш аттың эвес, а ховар өткүт тыва үнүнү база эдилекчизи болган. Өскээр чугаалаарга, кончуг ырлар салым-чаянныг уруг-дур ийин. Оон талантызының мөгейкичлеринин бирээзи — РФ-тин Онза байдалдар сайыды Сергей Шойгу. Бола чылдагаан-биле бүгү делегейде билдингир апарган Пор-Бажың шивээзинин 2007 чылдың ноябрь

мурнунга тыва национал оркестринин үделгези-биле тыва улустун ырызын күүсеткен. Ынчан хөй санныг чоннарның төлээлери салым-чаянныг бичии кыстың күүселдезинде тыва улустун чараш ырызын магадап дыннааннар.

Шыңгыраа Ондар амгы үеде республиканың Р.Кенденбиле аттыг уран чүүл школазының 5-ки класында өөренип турар. Ырлар салым-чаянныг чаптанчыг уругну школаның башкылары республика чергелиг конкурстан эскерип кааш, ону бичии уран талантылыгларның «мастерскаяныче» чайгылыш чок хүлээп алганнар. Ырак черден уругну башкылар ынчан боттарындан дыка-ла салыксавааннар. Шынап-даа болза, ындыг уруг-

артистке арга-сүмелерин кадып, ону деткип, боттарының концерттеринге кириштирип чоруурлар.

Шыңгырааның ада-иези Ирина Стакановна биле Радион Советович Ондарларның кайызы-даа бөдүүн ажил-ишчилер. Боттары амгы үеде Тес-Хем кожуунун кыдыг кызыгаар черинде О-Шынаа сумунда «киир бижидилгелиг». О-Шынаа күдээзи, чогул боду Чөөн-Хемчик кожуунун Бажың-Алаак суму чурттуг Радион Советовичиниң кылбас, тутпас чүвези чок, а Ирина Стакановна сумунун уруглар садынга ажилдап турган. Ынчалза-даа уруунун аайы-биле Кызылче көжүп кээп, ону маңаа эки өөредип алыр быжыг күзелдиглер. Оон кадында, Шыңгырааны уран ырынын, онза үнүг чадаганга күүселдениң чажыттарына өөредип турар башкылары база шыырак. Чуртта билдингир апарган бо уран чүүл школазының башкылары та чеже салым-чаянныг уругларны үезинде илередип, өөредип, профессионал улуг чогаадыкчы орукче үдээн чүве! Ындыг органы ышкынар сорулга Шыңгырааның ада-иезинде бөгүн чок.

Ада-иези, төрөлдери Шыңгыраага чоргаарланарлар. Бичии ыраажының дыннакчылары анаа ынак. Ынчалза-даа ол уран чүүлге өөренимшаан, кол ажилы — өөредилгени база утпайн турар. Салым-чаянныг уругларны чаңгыс черге — уран чүүл школазының интерна-дынга тургузуп алгаш, өөредип турары уругларга-даа, башкыларга-даа кончуг эптиг болуп турар. Башкылары Шыңгырааны бо чылын уран чүлдүн Дельфий оюнна-рынга (спортчуларның Олимпий оюннары-биле дөмей) кириш-тирер сорулгалыг. А ол боду ам-дызында бүгү эш-өөрү-биле бир дөмей хостуг шагында кады ойнап, онаалгаларын күүседип, чогаадык-чы планнарын башкыларының ду-зазы-биле тургузуп чоруп турар...

Юрий ДАРБАА.

Чуруктарда: Шыңгыраа Ондар конкурс үезинде; чаңгыс чер-чурттуг эжишчилер Шыңгыраа Ондар биле Дозураш Нанзал ин-тернатта кичээлдеп олурлар. Уруг-ларның аалчызы — Ирина Стакановна Ондар.

Авторнун тырттырган чурук-тары.

айда Москва хоорайга эрткен та-ныштырылганын ол чаладып, аңаа хөй язы-сөөк, улуг-биче улус

ларны деткир болгай! Шак ынчал-дыр Шыңгыраа бо уран чүүл школазынга өөрени берген.

Чогул Шыңгырааның онза талантызы бичиизинден-не илерет-тине берген. Кара чажында-ла хөгжүм дыннаарына ынак кижил болган, а 4 харлыында уруглар сады чоруп тургаш, хенертен ырлай берген. Баштай-ла 6 харлыында Тес-Хем кожуунун ыры конкур-зунга бичии уруглар аразына тилекчи болган. Оон эгелээш-ле, чоорту республика деңгелдиг сценаларже чоннун дилээ-биле үнүп эгелээш. Амгы үеде ол уруг-ларның элээн каш кожун, рес-публика чергелиг ырлар конкурс-тарының тилекчизи, хөй санныг концерттерин кижикчизи болу берген. Улуг артистер ону бот-тарының концертинче чалап, кириш-тирип турары дээр, өзүп орап бичии артистин талантызына үнелел берип турарлары ол болур.

Бичии ыраажы бодунун күүсел-дезинде тускай ырлар альбомун болгаш «Айлаң курум» деп ком-пакт-дискини бижидип, мөгейки-чилеринге эрткен чайын бараал-гаткан. Оларны белеткээринге улуг үлүг-хууун кириген артист акыла-

ры: Мерген Кууларга, Айдың Арыг-га дээш, өскелерге-даа өөрүп четтиргенин Шыңгыраа база ада-иези илередип чоруур. РФ-тин алдарлыг артизи, ТР-нин улустун хөмөйжизи Коңгар-оол Борис-ович Ондарның бичии ыраажының өөредилге-кижизидилгезинге ролон бүгү улус база бедии-биле үнелеп турар.

Шыңгырааның эң чоок кижилеринин аразында республикада билдингир артистер бар. Чижээ, иезинин улуг акызы Александр Уржанай Москвада алдарлыг ГУЦЭИ-ниң (күрүнениң цирк болгаш эстрада уран чүүлүнүн дээди училищезинин) доозукчузу, Тывада ховар пантомима артизи, бо хуннерде өске черде ажилдап чоруур. Шыңгыраа ол ышкы ада-зының аайы-биле ТР-нин алдарлыг артизи Юлиана Ондарның дунмазы болуп турар. Бичии уругнун уран талантызын сайзырадырынга үлүг-хууун О-Шынааның база бир ыраажы кызы Чинчи Самба кирип чоруур. Олар, чон аразында бил-дингир апарган ыраажылар, бичии

СОҢГААРЛАДЫП БОЛБАС ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ЭГЕЛЭЭН

Январь 5-те болган өртке кога-раан хамаатыларга чаңгыс аай ма-териалдыг дузаны чедирер болгаш аш-чем база түр чурттаар оран-сава-биле хандыраар чарыгдалдар-ның чамдык кезин дуглаары-биле ТР-нин Чазаның шиитпири-биле Чазактын курлавыр фондузундан 3,5 млн. рубльди Кызыл хоорай-ның мэриязынга үндүрүп берген.

Январь 5-те болган өртке ко-гараан кижилерге ТР-нин Чазаның шиитпири-биле материалдыг дуза чедирери-биле ТР-нин Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оол баш-таан Күрүнө комиссиязын тургус-кан. Үш ажилчын бөлүк тургустун-ган: 1. Когараан кижилерниң даң-зызын тодарадыр болгаш медици-на-социал дуза чедирер талазы-биле Чазак Даргазының оралакчы-зы А.Дамба-Хуурак удурткан; 2. Когараан кижилерге дуза чеди-ринге саң-хөө үндезиннерин дилеп тывар болгаш ол угланыш-

кына бюджеттен дашкаар акша-хөренгини кириштирер талазы-биле Чазак Даргазының бирги оралакчызы С.Тен удурткан; 3. Ко-гараан кижилерниң читкен доку-ментилерин катап тургузарына дуза чедирер талазы-биле Айыыл чок чорук чөвүлелиниң секрета-риадының удуртукчузу В.Тарыма удурткан.

Борта сагындырып каар чүүл болза, январь 5-те кежээ моон мурнунда бажың тудар комбинат-ка хамааржып турган, Строитель суурнун ийи каат ниити чуртталга бажыңы таваанга киир өрттенип калган. Ниити чуртталга бажыңы-ның 38 комнаталарына албан езузу-биле 121 бүрүткеттинген кижилер чурттап турган.Өрттен ко-гараан кижилерни «Кызыл» аалчы-лар бажыңына чыттырган.Хоорай мэриязының парлалга албанының берип турар медээзи-биле алырга, бо хүнде аалчылар бажыңында 107

кижи чурттап турар.

ТР-нин Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.Иргит чурт-таар оран-савага таарымчалыг хоорайның 4 административтиг тудугларын эргип көргөн. №1Агро-промтранспорттун үш каат тудуу-нун үстүндө ийи каадын ажылга-лайн турар болган. Оон ниити шөлү 1800 дөрбелчин метр болуп турар, когараан кижилерниң өрттенип калган ниити чуртталга бажыңының шөлү 1300 дөрбелчин метр.Хоорай мэрияның оралакчызы А.Д.Монгуш-тун чугаалап турары-биле алырга, чылыг болгаш сугну киригеш, септелге ажилдарын кылып доо-зуптар болза, чурттаар оран-сава-га ону ажылдап болур деп турар.

Когараан кижилерге материал-дыг болгаш моральдыг дузаны че-дирер талазы-биле ТР-нин Чазаның болгаш хоорайның мэриязы-ның талазындан соңгаарладып болбас хемчеглерни ап чорудуп турар.

Бистиң корр.

Эрзин кожуундан САЛДЫНГАН СОРУЛГАЛАР КҮҮСЕТТИНГЕН

Эрзин кожуунун эконо-миктиг чөвүлел хура-лынга 2007 чылда боттун орулгаларын күүседип талазы-биле айтырыгны чугаалашкан.

Эрткен чылдың декабрь10-нун хүнүнүн медээзи-биле алырга, боттун орулгазы 109 хуу ажыр күүсеттинген бооп турар, тодар-гайлаарга, 7 млн.779 муң рубльдин орулгазын кириер тургаш, 8 млн. 460 муң рубльди кириген. Эрткен чылдың ол үезинде боттун орулга планын күүседири берге турган.

Бо көргүзүгнү чедип алырын-га, экономиктиг чөвүлелдин хуралын ай санында 15-тиң хүнүн-де эрттирип турары салдарлыг бооп турар. Аңаа экономика, бюд-жет, боттун орулгазының чыылда-зы болгаш мурнады хөгжүдөр национал телевилелдерниң күүсел-

дезинин дугайын чугаалажып турар.

Оон-биле чергелештир кожуун чагыргазы көдээ ажил-агый айты-рылгарының талазы-биле чөвүлел хуралды айның дөрт дугаар чет-верг хүнүндө база эрттирип турар. Көдээ ажил-агыйның продукция-зын бүдүрер болгаш мал бажын өстүреринин талазы-биле планнар ажыр күүсеттинген. Эът бүдүрерин 2150 тн. күүседир тургаш, 2200 тн., сүт бүдүрери 1960 тн. турган болза, 2000 тн. кылдыр ажыр күүсеткен. А дүк бүдүрери 117,1 хуу ажыр күү-сеттинген.

Мыйыстыг бода мал өстүрер план 111 хуу, хой-өшкү талазы-биле план база 102, 8 хуу ажыр күүсет-тинген, аътты 1740 башка өстүрер план 2297 баш четкен азы 132 хуу.

Бистиң корр.

КАТАП-КАТАП ДЫҢНАКСААН КЭЭР...

Тываның күрүне филармониязының ыраажызы бир аныяк оолду көрүкчүлөр, дыңнакчылар сценага көстүп келгени ояар хайгаарап, ооң ыягылыг үнүн сеткил хайнышкын-биле дыңнап эгелээн бис. Бедик дурт-сын-ныг, топтуг, бүдүштүг аныяк ыраажы элдеп хуулгаазын күштүг үннүг. Чаңгыс дыңнаан кижилер ооң үнүн катап-катап дыңнаксай бээр. Ыраажының ырлап турар ырызының сорунзалы ындыг бе дээрге, ол-ла ырыны өске-даа артистер ырлап турар-ла-дыр, чүге ону кижилер улуг дүвүрел чок дыңнаарыл. Кымыл ол? Таныжыңар. Бажы бедик Бай-Тайганың оглу Борбак-оол Салчак-тыр.

К.Б.Демир-оол, В.Ш.Салчак, Б.Салчак.

Шынал-ла, сөөлгү үеде ол-бо концерттерге эскерип көрүңер даан, Борбак-оол Салчак деп чарлаптарга-ла, аныяктар шимээн-дааш-биле адыш часкап уткуп алып, чүге дизе ыраажыны олар шагда-ла таныыр апарган. Ырлап дооскаш, көжеге артынче углай чаштып бар чорда, аныяктарга шимээн-дааш-биле бүгү көрүкчүлөр каттыжып, дыңниттиг адыш часкаашкыннары чаңгыланы бээр. «Таныыр сен бе, кымыл ол? Чаражын аа бо оолдун. Ырлап турда денди-ле-дир!» дээн чугаалар одуруглар аайы-биле чалгый бээрин эскергеш, ооң бараан болуп чорууру чонунга, көрүкчүлөргө, Борбак-оол Салчакты чоокшулады таныштырыксадым.

—Караң шийиптериңге-ле чуруттунуп келир аал-чурттуң, эргим, чоок ада-өгбелериң кымнар ийик, дуңмам?

—Бажы бедик Бай-ла Тайгам, Кызыл-Даам, ада-өгбем чурттап чораан чайлаглары — Чыланныг, Саамчыыр ужу, Ажыг-Кара-Суг ол-ла болгай. Кырган-авам, кырган-ачам — Сандан Норбуевна, Допчаа Салчакчы бүгү назынын да малчыннап чораан. Оларның

улуг уруунун оглу, бир дугаар уйнуу боорумга ындыг турган боор, меңээ аажок ынак, ынчангаш боттарының адында бижидип алган. Меңээ база оларым делегейде эң-не эргим кижилерим турган. —Тайга-сынга өскөн оол эрес болбайн канчаар, аътка шаап, өшкү-хой өзөп турда амыр-ла ыйнаан сен?

—Шынал-ла, чажымдан хой-мал аразынга өстүм. Хой кадарып чорааш, сагыш хандыр чаңгылан-дыр ырлагылаар турдум. Кож аалдарның ээлери дыңнаан бис деп чугаалажы бээрге, ыяткаш, соксаан мен. Аът мунуксавас оол турар деп бе? Мотоцикл-даа мунуп тутсуп-ла турар мен, акыларым машина-балгадын-даа амырап мунуп-ла турдум. Хой кадарыңга дыка ынак мен. Ам-даа аргалыг-ла болза, тайга-сын үнүп, балык-байлаң тутуп, арыг агаарже үнүксээрим хевээр. «Өскөн хемим агаарын мен тынарымга...» дээн сөстөрүң чиге дээшти кайы хире күштүүн ам ылап билер мен. Өшкү-хой өзээрин, ооң ээдин канчаар үлээрин дээш-ле, тываларның сагып чорааны бүгү езу-чаңчыларын кырганнарым өөредип каан.

Ону дээди эртеми дег бодап, чоргаарланып чоруур мен.

—Бичинден-не артист болуспа чораан сен бе?

—Чо-ок! Көдээге өскөн хөөкүй оолчукка артист болур дугайында бодап кайын турар. Артистер дээрге, меңээ кайгамчык улуг хүндүткелдиг кижилер турган. Кызыл-Дага артистер концерт көргүзүп чедип кээрге, ону көрүксээш, ши-концерт шагы оранчок эрте турда-ла, клубтуң бир азыннга азы сандайлар адаанга эштерим-биле чаштып чыдыптар бис. Төне бээрге, дараазында кежээки концертке чедир база чаштынып чыдыптар турдус.

—Школачы үенде талантың илереп келген бе?

—Школачы чылдарымда эң-не ынак чүүлүм спорт турган. Ооң бүгү хевирлеринге ынак, шуптузун ойнаар болгаш школының чыынды командазының капитаны турдум. Ынчангаш күш-культуравыс башкызы Александр Салчакович Терештейни дөзөп, күш-культура башкызы болур часкан мен. Кызылдың педучилищезиниң күш-культура салбырынче экзаменнер дужаагаш, чүгле алгебрага эртпейн барган мен, ынчан ол салбырже кирерде алгебра база дужаар турган.

—Улус мурнунга кажан ырлап үнүп келгениңни сактып көрөм.

—Кызыл-Дага үстүкү класска өөренип турумда, школавыска бир катап башкылар конференциязы болур дей берген. Шупту аажок-ла белеткенип чоруп турар бис:

«Ырлаан санимда караам чажын тудуп шыдавазым
«Авайымны» деп ырымны авам дыңнап четтикпээн...»

башкылар-даа, өөреникчилер-даа. Аалчыларга концерт көргүзөр деп онаалга алган бис. Эштерим мени гитарага ойнаар, бичии ырлаар деп билер болгаш албадапкан. Башкыларым, школа адын бодааш, чөпшээрэжипкен мен. Ол концерт соонда, башкыларым аажок мактаарга, ыядырым аажок. Ынчангаш башкыларым Чечек Хертековна Артаага, Вера Көкова Суге-Маадырга, Хураган-оол Байыр-оолович Салчакка, Маргарита Көк-ооловна Терештейге болгаш өске-даа башкыларымга бүгү назынымда өөрүп четтирип, мөгөөр мен.

—Уран чүүлче копкаң улаштыр канчаар уламчылааның?

—Кызылдың уран чүүл училищезинге өөренип кирдим. Ам ТР-ниң алдарлыг артизи Айдысмаа

Стас Пьеа, Б.Салчак.

Көшкендей, билдингир хөөмей-жилер Евгений Сарыглар, Шончалай база Начын Чоодулар-биле кады өөренип турдум. Ам кады ажилдап тур бис.

Амыдыралым аайы-биле Бай-Хаакка ажилдап эгелээш, «Танды-Уула сыны» ансамбль-биле «Хову-Аксы» эстрада ырларының конкурзунга кириштим. Улуг-Хем кожуунга ажилдай бергеш, «Чаатының ыраажызы» мөөрейниң Гран-при шаңналын алып аас-кежиктиг болдум. «Тыва—бистиң өргээвис» фестивалга ыраажы коллегам Буян Куулар-биле киришкеш база шаңнадып мактааттымыс.

—«Дүнеки Шагаан-Арыг» деп чараш ыры-биле «Саян» ансамблинче тутсуп кирип келген сен але?

—Хоочун культура ажилдакчызы, композитор Людмила Васильевна Байыр-оол чараш ырызын меңээ бүзүрээни аксым-кежи. «Авайымны» деп ырыны Ийи-Талдан композитор Василий Монгуш бижээн, сөзү Саргылаана Сааяны. Оон аңгыда 60-70 чылдарның лириктиг ырларыңга дыка ынак мен. Сеткилимниң ханызындан чоргаарал-биле «Бай-ла Тайгамны» ырлап чор мен. Чаңгыс чер-чурттуг-даа болзумза, атсураглыг акыларым Борис Чамбыт, Каң-оол Чүлдүм олар-биле хууда ам-даа таныш эвезим хомуданчыг. Оларның чогаалдары кажан-бир аас-кежик бооп меңээ чедип кээр боор деп күзелим бар.

—«Саян» ансамбли-биле даштыкы чурттарны эргип

эгелээн-дир сен, ол талазы-биле чүнү чугаалап болур сен?

—Франция, Бельгия, Голландия четтивис. Онза-ла-дыр. Харысалга база улуг. Магадап чораан артист акыларым Кежиктиг Демир-оол, Дамба-Доржу Сат, Донгак Монгуш олар-биле ажилдай бергеним, ам-даа бүзүренич эвес, дүш-түлүмде-даа ышкаш.

—Чогаадыкчы орууң ак, чолдуг кижидир сен, Борбак-оол, сагыш өйүп чоруур чүве чок-ла ыйнаан?

—Чок диксээримни, ынчалза-даа ынча дей албазым ужуру, чаңгыс-ла чүүл бар. Төрээн авам аныяк назынында, 46 харлыында хан баяышкыны улгаткаш чок апарган. Авамга чырык черге мени чаяганы дээш, орта таптыг, чылыг-чымчак сөстөр сөглөп четтикпээн мен, чараш белек-даа сунуп четтикпээн мен. Ырлаан санимда, караам чажын тудуп шыдавазым «Авайымны» деп ырымны-даа ол дыңнап четтикпээн. Кара баарымны өйүп келир чүве-ле бо.

—Өске өртемчейде барган-даа болза, авам мени дыңнап чоруур деп бодап алгаш, чонун сагыш-сеткилин уярадыр ырлап чор, дуңмам, чонунга бараан болуп чорууруң — аваңга белээң од ышкажыл.

—Чылыг сөстериңер дээш четтирдим. Аал-оран ээлеп арткан угбам Светлана Допчааевна, кара олчаан дөзөп алган акым (улус ынча дижит) Уран-оол болгаш өске-даа эргим, чоок угбаларым, дуңмаларымга, өг-бүлөмгө өөрүшкүмнүң илередиң болуп чоруур ырым кайын каар мен.

Светлана БАЛЧЫР
интервьюну алган.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Дыштанылгалар — «Сүбедейде»

Кызыл хоорайның мурнуу микро-районунда универсал «Сүбедей» спорт-комплекс ажилдап эгелей берген. Улуг-бичии улус ажил-даа, дыштаныр-даа хүннерде улуг эвес төлевир-биле аңаа сагыжынга кирип ойнап, дыштанып ап турар апарган.

Ында он ажыг янзы-бүрү спортчу секцияларже бижидилге чоруп турар. Оларның чамдыктарын республикада хамаанчок, делегейде ады-сураа алгый берген тыва спортчулар, тренерлер эрттирер.

Чаа чылдың дыштаныр хүннеринде «Сүбедейниң» залдарына кызылчылар эки дыштанганнар. Организациялар баш бурунгаар төлевир-биле база ойнап эгелээн. Бистиң корр.

ОГЛУ АЯН ЧИНГИС-ХААННЫҢ РОЛЮНДА

(Төлөптүг ада дугайында сөс)

Россия даштыкы чурттарның чонунга Сибирь, «адыглар, соок оран» деп билеглер-биле кызыгаарлаттыган болза, республиканың Мөңгүн-Тайга кожууну тус черниң чонунга безин экзотика болуп артпышаан: аргыжары берге оруктарлыг, бойдузу ширин, турар чери бедик. Харын шүлүкчү Степан Сарыг-оолдуң «Мөңгүн-Тайга баарында Мөген-Бүрен унун чурттаан Хорлуу кадай бир-ле эртен хоюн барып ончалап-тыр...» дээн уран-чечен аялгалыг шүлүүн Тыва дылга ынактар кончуг эки билерлер. Тыва дыл, аныяк өскөнниң келир үези дээш сагыжы аарып чоруурларның бирээзи Кара-оол Иргитович Успун декабрь айда 65 харлаан.

Ол Мөген-Бүренге төрүттүг. Төрзүн чериниң бойдузу оон бүдүжүн чүткүлдүг, тура-сорукуг кылдыр дадыктырганындан ындыг бе, аныяндан-на амыдыралда бар эки чүүлү кижиге бодунуң күш-ажылы-биле чедип алыр дээрзин эскерген. Шилип алган мергежили — мал эмчизи. Кызылдың көдээ ажил-агый техникумун ветеринария салбырын дооскаш, 1965 чылда хуваалда езугаар Чаа-Хөлгө ажилдап чедерген. Келир үедеги салым-чолу, амыдыралының чыры, чылыгы болур узун чаштыг мал эмчизи кыс база Чаа-Хөл чурттуг болган. Аныяк специалистер күрүнениң мал-маганы дээш чай-шөлээ чок ажилдап турганы кайын уттундурар. Ол үеден-не эгелээш, ажилдап турган коллективи, удуртулга чери оон кызымаккайын эскерип, депшидип эгелээн. Арыс-канга, Арыг-Үзүнге суму даргалап, беш-беш чыл ажилдаан. Ам кээп Чаа-Хөлдүн, далай ышкаш, тараа чалгаан турар шөлдерин «Амыдырал ховузу» деп адай бергени хоочуннуң сагыш-сеткилин дүвүредип чоруур. Ынчан эки ажилдыг көдээ Совет, суму даргаларының Бүгү-российжи улуг хуралы Москвага, Кремльге эрткенин, аңаа киришкенин Кара-оол Иргитович мынчаар сактыр.

— 1970 чыл. Ноябрь 24-26 хунеринде болган улуг хуралга Тывадан баар делегаттарның бирээзи болур аас-кежиктиг болган мен. Бистин делегацияны Салчак Калбак-Хөрекович Тока удуртуп чораан. Тока дарга, килдис даргазы Кошкарлов, херээжен удуртукчуларыбыс Долчанмаа биле Анчымаа олар, Тес-Хемден делегат Аваа Монгуш, Эрзинден Байыр Чумуртай, Өвүрдөн Соном Бадырғы, Чадаанадан Сат Өнөр, Ий сумуздан Маады, Бай-Тайгадан Зоя Манчин, Элегестен Мерзлякова дээш, өскелер-даа бар. «Россия» аалчылар бажынынга чурттап турдус. Тока дарга «Украина» аалчылар бажынынга тускай чурттаар черлиг турду, эртенниң-не «Чайка» деп хөлгелиг чедип келгеш: «Кандыг хондунар?» — деп, сагыш човап айтырар. Хуралга илеткел соонда, санал бээр деп мындыг. Мээң

адым 45 дугаар болган, көдээ Совет база суму даргаларын машина-биле хандырамы, ажилчын олуттарны немээри, акша-шалыңны өстүрер дугайында бижип алган саналымны Тока дарга номчуп, хынап берген. Санал-онал узамдыгып, үе эвээжээн дээш, мээң оочурум четпейн барган. Москвадан эеп кээривиске, мээң саналдаар деп турганымны билген дег, С.К. Буянды дарга «сумулар аразынга аргыжарынга ажыглар» дээш мопед терге үндүрүп берген. Чаа-Хөлгө беш суму турган, аразы ырак. Шанчы, Кара-Тал, Үрбүн дээш-ле...

База бир солун чүве, Москвага хуралдап турувуста, тыва делегация дүштеки чем кылдыр кандыг

Кара-оол, Кадыг Успуннар.

чедип келгеш, төрзүн черинге турмучуп, уругларын өстүрүп алган. Совхозтун профэвилел даргазы турган болгаш эртен эрте, уруглары одунмаанда ажилдап чорупкаш, кежээ орай кээрге, уруглары удуп чыдар боор. Ажы-төлүнүң — беш кыс, ийи оолдуң ада-иези чеже-даа чай чок ажилдыг болза, саар инектер баштадыр мал-маганын тудуп келген. Уругларының авазы үжен ажыг чыл иштинде мал эмчизи болуп

Аян Успун — «Чингис-Хаан» дугаа-биле» деп уран-чечен фильминин бир маадыры. Ол Тэмуджинин (Чингис-Хаан) шын ады) бичии 5-6 харлыг турганын кинога ойнаан. Ол рольду ойнаар узун чаштыг, сыгыгыр карактарлыг бичии оолду кинонун режиссеру Борисов дөрт-беш чыл дургузунда дилээш, тыппаан чүведир. Ол шилинде конкурсче ийи адашкы (Кара-оол Иргитович биле Аян) сонургап кире бергеш, кайын алырыл болар деп бодап, хөөнчок киришкен. Кино улузу Аянын салбайн барган: бүгү-ле негелделерге дүүшкен, оларның тыппайн турган Тэмуджини Аян бооп-тур. Мөген-Бүрен чурттуг адашкылар ам канчаар, ажилдаарын чөпшээрешкен: изиг ховуга, эртенден орайга чедир кинога тырттырамы дыка берге, хары-салгалыг ажил. Улуг улус, профессионал артистер безин могапшылап турда, бичии Аян база шылагынып турбайн аан. Ынчалза-даа оолунуң кызымаккайы, топтуг аажы-чаңы Кара-оол Иргитовичини, режиссерун, кинооператорларны кайгаткан. Бичии оолун кээргеп, чаптаза-даа, ада кижиге болгаш оолун улугну улуг деп хүндүлээрин, дыңнангыр болурун чагып турган.

Аянын чажы дыка узун, курлак чедип турар. Оон хайындан аэропортка «Кыс кижиге херээжен улус туалединче бар» деп база «өскелеткен» чери бар. Кинонун бир эпизодунда бичии Тэмуджин эгези, төнчүзү чок ховуда чааскаан чоруур. Тыва тоннуг. Биске болза харын тыва тон, а кинога... «Эртен дораан Аян тоннуг турзун, бисте мындыг бичии тон чок» дээрге, угбазы чаңгыс дүн дургузунда тонну даарап бээрге, режиссер караанга бүзүревейн шаг болган. Ынчаар-ла бичии Аян делегейде алдаржаан Чингис-Хаанның бичии турганын кинога ойнаар аргалыг болган.

Сураглыг актер Кари Тагава биле Аян Успун.

чагыг кириерин бистен айтырган. Эң-не берге, эң-не тыылбас чем чүл дээш, сүмелешкеш, изиг-хан кылып бээрин дилээн бис. Дүште чемненир дээш кээривиске, хойну дөгөргөш, тыва езу-биле кылып белеткээш, делгеп салган болду. Хуралды РФ-тин Дээди Советинин даргазы Яснов дарга башкарып эрттирген. Амгы үе-даа магалыг, шупту чүве чедер-дир, ынчалза-даа ажил-агыйның шуудавазына канайгаар-дыр мен — деп, хоочун чөгенип чугаалаар чорду.

К.И. Успун амыдыралының аайы-биле Мөген-Бүренче көжүп

ажылдаан. Олар ийинин төрүттүг хуннери чаңгыс — декабрь 15-те. Кадыг Тюлюшова 62 харлаан. «Мынча үр кады чурттап келгеш, өг-бүлениң херээжен ээзи быжыг туруштуг, шынчы, эрес-кежээ турбаан болза, кайынын эрге-дугаал эдилеп чоруур деп мен, уруглар иезиниң ачызы-дыр ийин» — деп, Кара-оол Иргитович чугаалаар. Уруглары дээди эртемниг: башкы, юрист, журналист. Оолдарының улуу Дерзиг-Аксында чурттап турар, бичии оолу Аяс Успун Кызылдың № 7 школазының бешки классчызы.

Бүгү делегейин чартыындан хөй кезин эжелеп алгаш, чагырып чораан кижиге бир дугаарында Чингис-Хаан, ийи дугаарында — Александр Македонский. Оон соонда кым-даа ындыг улуг тилгелерини чедип көрбээн. Ынчангаш бичии Чингис-Хаанның ролун Аян Успун, улгады берген үезин В.Көк-оол аттыг театрын артизи Эдуард Ондар ойнап каанынга тывалар чоргаарланып чоруур бис.

Бо хуннерде кино тырттырышкыны доозулган, удавас улуг экранче үнер, ажил адактылып турар. 2008 чылда чаңгыс чурттугларыбыстың үлүг-хуузн кириген улуг ажылын киноэкранда көрө бээр бис. Кинонун бирги көрүлдэзин якуттар, моолдар, хакастар, кыдаттар, индий артистер манап турда, а бис тывалар Аянын, Эдуард Ондарны болгаш өске-даа тыва артистеривисти экрандан көөрүн четтикпейн манап турар бис.

Кара-оол Иргитович кинога тырттырар дээш оолу арай-ла шылап, чаныксап турар боорга, Мөген-Бүренге дыштандырып чандыргаш келген. «Мөңгүн-Тайганың кыжы чылыг, чүм соок чок. Когурмунуг хат харын кончуг-ла, ынчалза-даа баш сергектелдирер эки» — деп, ачазы оолунга чугаалаар. Тыва дылдың келир үези дээш сагыжы оожургал чок хоочуннуң чогааткан шүлүктери солуннарга бо-ла парлаттыгылаар. Ачазының оолун чагып, сургаан:

Ажыл-иштин бергезинден чалданмайн чор,

Амыдырал-чуртталга дээш туржуп чору.

Аккыр баштыг Мөңгүн-Тайган меңгизи дег,

Арыг, кылаң, ак сүт ышкаш, сеткилдиг чор — дээн одуругларынга, харылаан дег, бичии Аянын бир солунга берген интервьюзун сактып көрейин:

— Сээн өг-бүлөңде эң угааның, эки кижиге кымыл?

— Ачам.

— А делегейде?

— Ачам.

Ажы-төлү, уйнуктары арбан четкен Успуннарның найыралдыг өг-бүлөзи могап-шылап чок ажилдың түңнели — чедишкенин, алдарат, ажы-төл болганынга өөрүп, үе чеже-даа кадыг болза, амыдырал кижини бир-ле экиге чедирер дээрзинге бүзүрелдиг чурттап чоруур.

Галина МАСПЫК-ООЛ.

Чуруктарны өг-бүлениң архивинден алган.

Редакцияга харыы

Малчыннар база көдээниң өске-даа адырларында ажилдап чоруур бөдүүн кижилер чүге акша-шалың үезинде албайн турар деп айтырылгыг чагааларны редакцияже чорудуп, чер-черлерге сургакчылап барган даргалардан айтырып турар. Бо айтырыгга тода харыыны бээрин Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайыды Валентин Иванович Ендандан дилээн бис.

Бо чугула айтырыгны Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызынга сайгарып көрүп турар бис. Мын-

КӨРЭЭ ЧАРЫП АЛЫРЫ АЛБАН

да кол-ла частырыг — көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринин даргаларының хоойлу-дүрүм бил-безинде ийикпе азы ону сагыбайн турарында. Россия Федерациязының Күш-ажыл дүрүмүнүн 2-ги кезээне база РФ-тин Күш-ажыл кодекзинин езугаар ажилдакчы шалың акшазын үезинде албан алыр ужурулуг. Күш-ажыл кодекзинде: «Шалың акшазы дээрге, күш-ажыл дээш шаннал. Россия Федерациясында шалың акшазының телевинин валюта-биле (рубль) төлөп турар» деп бижээн. Чамдык коллективтерде күш-ажыл

керээзин езугаар ажилдакчының бижээн билдиришкени-биле ажилдакчыга шалыңын Россия Федерациязының хоойлужулгазынга дүүштүр өске барааннар-биле берип болур, ол ажилдакчының алыр шалыңының 20 хуундан хөй эвес болур дээрзин РФ-тин кодекзинде база айтыр-кан. Ынчангаш ажил-агый бүдүрүлгелеринин удуртукчулары ажил телевинин бүдүрүлгенин Уставында көрдүнгени-биле ыяп төлээр апаар.

Ажилдакчы-биле күш-ажыл керээзинде кылыр ужурулуг күш-

ажылдың хевирин болгаш ажил телевинин дугайында ыяп айтыр-кан турар ужурулуг. Көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинин сезоннуг үезинде болгаш кылган ажилдың төнчүзүндө күш-ажыл керээзин езугаар шалыңны аванстап азы айда алыр ужурулуг ажил телевинин 20 хууун көдээ ажил-агый продукциязы-биле санажып болур.

Чижек кылдыр Өвүр кожуунун ажил-агыйларын ап көрээлинер. Бо кожуунда көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринде ажилдап турар кижилерге өрө 2007 чылдың

январьда шалың дээш өрөзи 591 муң рубль турган болза, тос айларның түңнели-биле 490 муң рубльге эвээжээн. Өрелиг ажил-агыйларга «Адарган» МКБ — 430 муң рубль, «Ак-Бедик» ККБ ажилдакчыларынга 60 муң өрелиг хамааржыр. Олар чыл төнчүзүндө дээр ажилдакчылары-биле төндүр санажып алыр дээш ажилдап турарлар. Кожуунун өске көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери ажилдакчыларынга өрөзи чок.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кайда удуртукчу бодунун ажилын шын тургузуп, ажилдакчылары дээш сагыш аарып чоруур болдур, ында акша-шалың үезинде үнүп турар.

Төлевилел декларация

Объектизи: «Энергетиктер» кварталы, Буренская кудумчузу, №11 үш каът 30 квартиралыг чуртталга бажыңы

Хуу тудугжунуң дугайында информация

«Энергострой» кызыгаарлаан харысалгалыг ниитилел.

Тургузукчулары: Н.А.Крапивин, И.П.Комелягин, Н.И.Носов, В.К.Фирсов, В.Т.Бочкарев

Юриктиг адреси: 667901, Кызыл кожуун, Каа-Хем суур, Пригородная кудумчузу, бажың 34.

Күрүнениң кол бүрүткел дугаары (ККБД) 1021700728136, 2002 чылдың декабрь 16-да.

Күрүне бүрүткелиниң дугайында херечилели: дугаары 78, 2001 чылдың июль 4-те, №459.

ИНН 1717008397
КПП 171701001

Р/С 40702810400003380000, Кызыл хоорай, «Тувакредит Банк» ААН.

БИК 049304729;
К/С 30101810600000000729.

Ажылдың чуруму: норма чок.

Лицензия № Д 590252, 2005 чылдың июль 25-те, ГС-6-54-01-27-0-1717008397-005538-1.

Лицензия № Д 882779, 2007 чылдың июль 25-те, ГС-6-54-01-27-0-1717008397-009313-1.

Ажыл-чорудулгазының хевир:

1. Күрүне стандарты езугаар харысалгазы I болгаш II деңгелдиг бажыңнар болгаш улуг тудуглар тудуу;

2. Чагыкчының, хуу тудугжунуң хүлээлгелерин күүседир.

Лицензияның күштүг болуп турар хуусаазы: 2005 чылдың июль 25-тен 2010 чылдың июль 25-ке чедир;

2007 чылдың июль 25-тен 2010 чылдың июль 25-ке чедир.

Лицензияны берген орган: «Россияның Күрүне тудуунуң ФЛТ-зи» Күрүнениң албан чериниң чанында Сибирь округуң филиалының Тыва Республиканың девискээринде салбыры.

Лицензияны Тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының талазы-биле Федералдыг агентилелдин Лицензия комиссиязының 2005 чылдың июль 25-те №28/5 база 2000 чылдың июль 25-те №162 протоколунга үндөзилээш, берген.

Хуу тудугжунуң сөөлгү үш чылдың дургузунда киржип келгени объектилериниң тудуг төлевилелдериниң дугайында информациязы:

1. Буренская кудумчузунда №7 үш каът 27 квартиралыг чуртталга бажыңы.

2. Буренская кудумчузунда №9 үш каът 24 квартиралыг чуртталга бажыңы.

3. «Энергетиктер» микрорайонунда квартал иштинин четкилерин.

4. Кызыл хоорайның оң талакы эрииниң арыглаашкын тудуглары.

Боттарының акша-хөреңгилери: 5 млн. рубль.

Бо чылдың саң-хөө түңнелдери: 150000 рубль орулга.

Төлевилелдээр декларацияны парладып турар үеде чээлиге алган өрелериниң хемчээли: чок.

Тудуг төлевилелиниң дугайында информация

1.1. «Энергетиктер» кварталында Буренская кудумчузунда №11 үш каът 30 квартиралыг чуртталга бажыңының ажылчын төлевилелин «Энергия тудуу» КХН-ниң Хуу тудугжу-Чагыкчының бадылааны 2007 чылдың август 27-де төлевилелдээр даалгазынга үндөзилээш, ажылдап кылган.

Тудугну чорудар үе-чадазы:

I чадазы: - чер ажылдары, фундаментизин тургузар, чуртталга бажыңының I-ги болгаш III-кү секцияларын тудуп салыр.

II чадазы: - тудугнуң II секциязын тудуп салыры, I-ги болгаш III секциялар талазы-биле ажылдарның доозары, крыша шывар ажылдары, даштыкы инженер четкилерин кылыры.

III чадазы: соңга блоктарын монтаждаары, сантехниктиг, электри монтажының болгаш каасталга ажылдары, чаагайжыдары болгаш ногаанчыдары.

Тудуг төлевилелин боттандыраар хуусаазы: эгелээри: 2008 чылдың январь айы;

бажыңны кириери: 2008 чылдың ноябрь айы.

1.2. «Энергетиктер» кварталында Буренская кудумчузунда №11 үш каът 30 квартиралыг чуртталга бажыңын тударынга чөпшээрелди Кызыл хоорайның мэриниң 2007 чылдың июнь 26-да №1226 доктаалы-биле «Энергия тудуу» КХН-ге берген.

1.3. Тыва Республиканың Кызыл хоорайында, «Энергетиктер» микрорайонунда чыдар 4134 дөрбелчин метр шөлдүг суур черлериниң категориязының чер участогун 30 квартиралыг чуртталга бажыңының тудуун чорударынга «Энергия тудуу» КХН-ге 3 чыл хуусаада берген. Ук чер участогунуң өңчү ээзи – Кызыл хоорайның чагыргазы.

Төлевилел-биле дараазында шөлдер көрдүнген:

участокта 4134 дөрбелчин метр;

тудугларга 1088 дөрбелчин метр;

эртер черлерге 719 дөрбелчин метр;

чадаг кижилер оруктарына 96 дөрбелчин метр;

ногаанчыдарына 893 дөрбелчин метр;

ажыл-агыйжы шөлчүгештерге 74 дөрбелчин метр;

уруглар ойнаар болгаш улуглар дыштаныр шөлчүгешке 168,5 дөрбелчин метр.

1.4. Үзүп берген черниң соңгу талазында №12 школа бар, барыын талазында чаңгыс каът долу тудуглар кварталы бар, чөөн талазында чаңгыс каът тудугларлыг квартал, мурнуу чүгүнде 24 квартиралыг үш каът бажың турар.

Төлевилел чуртталга бажыңы Буренская кудумчузунуң эрттинип болур черинден 50 метр ырак черде турар. Бажыңче кирер чери мурнуу талазындан, херим иштинин талазындан болур.

Автотранспорт халдып кирер чери – Буренская кудумчузунуң талазындан. Бажың чанының девискээринде түр үеде автомобильдер тургузар чер, уруглар шөлчүгежи, дыштанылга шөлчүгежи, ажыл-агыйжы шөлчүгеш база ол ышкаш чадаг кылаштаар оруктар болгаш ногаанчыдарына херек шөлчүгештер көрдүнген.

№12 школаның талазындан автомобиль чоруур орук, газоннар, ыяштар болгаш чадаң ыяштар олуртуу көрдүнген.

1.5. Чуртталга бажыңы үш каът, 30 квартиралыг, үш секциялыг кылдыр төлевилелтинген. Тудуг хемчээли 12732,41 руб., ниити шөлү - 2005,54 дөрбелчин метр,

квартираларның саны – 30, ооң иштинде: чаңгыс өрээлдиг – 10;

ийи өрээлдиг – 16;

үш өрээлдиг – 4.

1.6. Объектини ажылгалга кириериниң болгаш ону тудугнуң киржикчилеринге дамчыдарының чөпшээрелин алган соонда үлүүнүң тудуунуң киржикчилериниң ниити үлүүнүң өңчүзүңе турар ниити эт-хөреңгиниң составы: Л1 хевирниң үш чада клеткалары, 2,1 метр бедик чер-бажың, сери ишти, бирги каадында электри щиди болгаш арыглары херекселдерниң клодовкалары.

1.7. Чуртталга бажыңын ажылгалга кириеринге чөпшээрелди алырының чижеглел хуусаазы – 2008 чылдың ноябрь айы.

1.8. Чуртталга бажыңының тудуунуң планнаттыңан өртээ – 66,7 млн. рубль.

1.9. Тудуг үезинде туруп болгу дег саң-хөө болгаш өске-даа айыылдар тургустунмаан.

2.0. Тудуг-монтаж болгаш өске-даа ажылдарны боттандырып турар дагдыныкчы организацияларның даңзызы:

1. «СВЭМ» КХН;

2. «Тепловые системы» КХН;

3. «Энергостроймонтаж» КХН;

4. «Энергостройремонт» КХН.

«Энергия тудуу» КХН-ниң директору Н.А.КРАПИВИН.

ЭДИЛГЕЛЕР КИИРГЕН

2007 чылдың декабрь 29-та үнген №159 «Шын» солунунга парлаан Тыва Республиканың тарифтер талазы-биле албанының 2007 чылдың ноябрь 20-де №88 доктаалыга «Тыва Республикада төпчүткен электри хандырылгазына 2008 чылда электри энергиязының сөөлгү тарифтериниң структуразы» №1 капсырылганың «Стационар электри плиталары чок бажыңнарда чурттап турар хоорай чурттакчылары, чуртталга бажыңнарының техниктиг сорулгаларына электроэнергияны хереглеп турар чуртталга организациялары, гараж-тудуг болгаш гараж кооперативтери, автомобильдер тургузар черлер, ниити чуртталга бажыңнары, шериг кезектеринде болгаш кеземче-күш-ажыл албан черлеринде чуртталга зоналары, кириеринде ниити счетчик-биле санажып турар хамаатыларның каттышкан тудуглары (погребтер, сарайлар), кээп турар улустарның күсели-биле ажылдап турар шажын организациялары» деп 2.1. пунктузунда «103,0 көп/кВт. шакта» деп саннарны «142,0 көп/кВт. шакта» деп саннар-биле чаа эдилге езугаар солуур.

«Көдээ чурттакчылар бүрүнү-биле база доктааткан чурум езугаар стационар электри плиталарын тургускан бажыңнарда чурттап турар хоорай чурттакчылары, сад ажыл-агыйлыг эште-жилгелер база ол ышкаш дача-тудуг кооперативтери» деп 2.2. пунктузунда «142,0 көп/кВт. шакта» деп саннарны «103,0 көп/кВт. шакта» деп саннар-биле солуур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТАРИФТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ АЛБАНЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«Чылыг четкилери» ККБ-ниң четкилери-биле 2008 чылда чылыг энергиязын дамчыдар талазы-биле ачы-дузаларга тарифтер дугайында

2007 чылдың декабрь 28 №92 Кызыл хоорай

1995 чылдың апрель 14-те «Россия Федерациясында электри болгаш чылыг энергиязының тарифтеринге күрүне таарыштырылганының дугайында» №41-ФХ Федералдыг хоойлуга, Россия Федерациязының Чазаның 2004 чылдың февраль 26-да «Россия Федерациязынга электри болгаш чылыг энергиязынга хамаарыштыр өртектерни тургузарының дугайында» №109 доктаалыга дүүштүр база 2007 чылдың декабрь 28-те Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының баштаар чериниң №8 протокол шийтпиринге үндөзилеп, Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының доктаадыры болза:

1. «Чылыг четкилери» ККБ-ниң четкилери-биле чылыг энергиязын дамчыдарына тарифтерни 2008 чылдың январь 1-ден күштүг кылдыр кириер болгаш тургузар:

— чурттакчы чонга – 61,2 руб./Гкал (немээн өртээнге үндүрүг чокка);

— бюджет болгаш өске-даа хереглекчилерге – 65,5 руб./Гкал (немээн өртээнге үндүрүг чокка).

2. Бо доктаалдың 1-ги пунктузунда тургускан тарифтер 2008 чылдың январь 1-ден декабрь 31-ге чедир күштүг болур.

3. Бо доктаалдың 1-ги пунктузунда айыттыңан тарифтер Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының 2007 чылдың ноябрь 28-те «Кызылдың ЧЭТ» ААН-ниң садып турар чылыг энергиязынга сөөлгү тарифтерни доктаадырының дугайында» №89 доктаалы-биле бадылаан тарифтерниң составынче кирип турарын доктаадыр.

4. «Чылыг четкилери» ККБ-зи бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарына парладыр.

Электри энергиязын 2008 чылда садарының тарифтериниң дугайында

2007 чылдың декабрь 28 №93 Кызыл хоорай

1995 чылдың апрель 14-те «Россия Федерациясында электри болгаш чылыг энергиязының тарифтеринге күрүне таарыштырылганының дугайында» №41-ФХ Федералдыг хоойлуга, Россия Федерациязының Чазаның 2004 чылдың февраль 26-да «Россия Федерациязынга электри болгаш чылыг энергиязынга хамаарыштыр өртектерни тургузарының дугайында» №109 доктаалыга дүүштүр база 2007 чылдың декабрь 28-те Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының баштаар чериниң №8 протокол шийтпиринге үндөзилеп, Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының доктаадыры болза:

1. Электри энергиязын садарына тарифтерни «Тыва-энергосбыт» ААН-ниң сөөлгү хереглекчилеринге 9,85 көп./кВт. шакта (немээн өртээнге үндүрүг чокка) 2008 чылдың январь 1-ден күштүг кылдыр кириер болгаш тургузар.

2. Бо доктаалдың 1-ги пунктузунда тургускан тариф 2008 чылдың январь 1-ден декабрь 31-ге чедир күштүг болур.

3. «Тываэнергосбыт» ААН-ни бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парладыр.

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанның удуртукчузу К.САГААН-ООЛ.

ЁЛКА, ЁЛКА! ЧЫРЫ-ЧЫРЫ...

Кайгамчык чараш, хөглүг байырлал Чаа чыл бүдүүзүндө кайда-даа байырлалдың каткы-хөглүг ырылары, танцы-самы, Соок-Ирей биле Харжыгаштың алгап-йөрээшкн-нериниң адаанда тоолдар маадырлары: койгунак, адыг, дагаа, үнүп олулар чылдың маадыры Күскежик...

Ам Кызылдың №6 уруглар садынче Чаа чыл бүдүүзүндө аалдап четкен бис. Эжик аксынга кирип олурага-ла, хол-биле кылган ойнаарактар, оларны тема аайы-биле кылганын, тывызык-сыын кижиге магадап ханмас, а кылган материалдарының янзы-бүрүзүн, кижилериниң үе-шаг-биле уран-шеверин сонурга-лас, кижиге мындыг чүвени канчап бодавайн чораан чор дээр адааргалдың бодалдарына алыспа арга чок.

Садикке ай бурунгаар ада-иелер ортузунга «Өг-бүлениң Чаа чыл ойнааракы» деп конкурсту чарлаан турган. Оң түннели бо — уругларның ада-иелери-биле кылган ойнаарактары Чаа чылдың ногаан шивижигежин аңгы-аңгы өңнөр-биле шимепкен. Езулуг тоол чуртунда келген дег: хаванчыктар, аскак койгун, Буратино, Мальвина... шиви будуунда маңнажып турганзыг.

Садиктин башкыларының тывызык чоруу ада-иелерни, уругларны, аалчыларны бо удаада кайгаткан. Назы-хар аайы-биле бөлүктерде хана солуннарда уругларның ада-иелериниң кижиге бүрүзүнге тураскааткан Чаа чылдың шүлүк-бижикчигежин номчааш, кижиниң сагыш-сеткилинге өөрүшкү дойлуп келир.

Конкурсту ийи үе-чадага чар-

Хороводче туруңар.

ган, бирги чадазы — бөлүктер аразынга эртер, оң түннели-биле шилип алганы эң эки ойнаарактарның чижилгези ийиги үе-чадазында кээп эгелээр.

Киржикчилерниң кылганы ойнаарактарынга база тускай негелделерлиг болган: а) ойнаарактын хемчээлин сагыыр, ону елкага каастап азып болур хемчээлдиг кылдыр кылыр; б) ойнааракты кылырда янзы-бүрү болгаш тускай онзагай материалдарны ажыглаан болур (аңгы-аңгы саазыннардан, хендирден, пестен, хереглелтинмес апарган материалдардан (чекпелер, хааржыгаштар, шилдер дээр, оон-даа өске); в) ойнааракты шевергин кылган турар ужурулуг.

Авалар сонургалды-биле киришкени илден, ойнаарактарны шынап-ла, кызып кылган. Эң эки ойнаарактарны комиссия үнелеп көргөш, түннелдерин үндүрер, тиелекчилерни шаңнаар.

Ам уругларның утреник-концертин көрүп көрээлиңер.

Чогуур шагында залдың бир ужунда көрүкчүлөргө ылгал каан

улуг звес черге ада-иелер чоорту чыгып келген. Ол бичии булунда кижиге сыңмас апарган.

Залдың ортузунда ногаан даңгына — елка шөлзөн туруп-тур.

Концерт эгелзэн: ада-иелер олуттарда, хөгжүмчү херекселенге өткүт ойнап кирипкен, уруглар холдарындан эжеш-эжеш туттунчуп алган үнүп келген. Оюн-көргүзүг елканы долгандыр болуп тур. Садиктин ажылдакчылары тоолчургу маадырлар бооп хуула берген, олар боттарының ойнап турары рольдарында тааржы берген. Чаштар ырын ырлап, шүлүктерин көрүкчүлөргө бараалгадып, елканы долгандыр чараш аялга адаанга чоруп турда, Соок-Ирейни кыйгырар үези келген. Соок-Ирей келгеш, уругларга Чаа чыл таварыштыр байыр чедирип, оларның ыры-шүлүүн дыңнап, белек-селзэн үлөп-ле эгелзэн. А ол дээр-ле Чаа чылды уругларның уткуп алган-нары ол.

Людмила КЕЖИК.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Кызылда Свято-Троицк хүрээзинде бо хүннерде православ шажынның чүдүкчүлери улуг байырлалды эрттирип турар. Христос Бурганның төрүттүнгөн хүнү!

Хүрээ чанынга кээп, херим иштинде тургузуп каан каас-чараш чадырны сонургап көрө бердивис. Ону көргөш, Вифлеем деп хоорайжыгашка болган төөгүлүг болушкун дугайында тоолчургу чугаа дораан сагыжымга кирип келди.

Император Август бодунуң күрүнениң ара-албатыларының чизезин кылырын шиитпирлээн. Иосифке доңашкан Мария оон бай-шыдалдыг өгбөзи Давидтин төрзөн чурту болур Вифлеемге барып чизеледир ужурулуг апарган. Ынчангаш ынаар чоруп каар Вифлеемге олар дүне када чедип кээр. Орукчу-

БУРГАН КЕЗЭЭДЕ БИСТИҢ-БИЛЕ!

лар дүн чарып алыры-биле куйга хонуп чыдырда, бүгү чырык өртем-чейиниң төөгүзүн өскерттипкен улуг болушкун болган — Иисус Христос төрүттүнгөн! Ынчангаш ону бир дугаарында бөдүүн кадарчылар көрүп каан. (Чурукта). Бо төөгүнү хар чадырда Бурганга улуг ынакшыл-биле кылганы илден-дир.

Хүрээже кирип келгеш, янзы-бүрү бурганнарның ангелдерни чуранының каас-чарашын магададывис. Хүрээниң ажылдакчызы ада Вячеслав Дементьев мөргүл номчуп тур. Чүдүкчүлөр байгы сагыш-сеткилинден тейлээшкнче сиңниге берген «Бурган, өршээ!» деп ырылажып, тейлзэн.

Христос Бурганның төрүт-түнгенинге тураскааткан байырлыг мөргүл январь 6-ның хүнүндө 23 шакта эгелзеш, ам-даа уламчылап турар болду. Ындыг мөргүл номчулгалары январь 17-18-ке чедир болур. Ол хүннерни ыдыктыг хүннер дээр.

Христос Бурганның төрүт-түнгөн хүнү кандыг сагыш-сеткил-биле уткуп турарын хүрээге чүдүп келгеннерден сонургадывис. «Кижиге бурганның ыдыктыг белээ — амыдыралды ханы уткалыг болдуруп, ажы-төлү, чоок кижилеринге буянның сеткилди өргүүр

аас-кежиктиг болганывис дээр, бурганга тейлеп келдим» — деп, чүдүкчү Евросинья оожум сымырангаш, улаштыр тейлеп чоруй барды.

—Христос Бурганның төрүт-түнгөн хүнүнүн байырлалы чырык черде чурттап чоруур кижиге бүрүзүнге көрүжүн арыг дээрже углап, сагыш-сеткилин чажыт черлеринде багай бодалдарын арыглап, бодунуң амыдыралчы оруун шын, чөптүг чорук-биле холбаарыга дузалаар. Ынчангаш бурган кезээде бистиң-биле дээрзин утпайн чоруур ужурулуг бис — деп, чүдүкчү Александра чугаалады.

Эрткен чылда онзагай болушкуннардан чүнү демдегледип болур силер деп айтырарывиска, Свято-Троицк болгаш Воскресенск хүрээлери алдын крестиг куполдарлыг апарганын, черле ынчаш ниитизи-биле хүрээ-хиит тудугсууру шалыпкын чоруп турар апарганын чүдүкчүлөр демдеглээр болду. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээр-ле, Тыва-выста, Россия-выста амыдыралдың деңгели эки талазынче өскерилгелерлиг болуп турарының бадыткалы-дыр деп чоннуң билип турары өөрүнчүг.

Светлана БАЛЧЫР.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистин ачавыс, кырган-ачавыс, хоочун малчын, Данов Өлбезекович САРЫГЛАРНЫ («Чылгычы») сөөлгү орукче үдежи, берге үеде кажыыдалывысты үлежи, моральдыг болгаш материалдыг дузаны көргүскен хөй санныг дөргүл-төрелдеривиске, Барыын-Хемчик кожуунун иштиги херектер килдизинге, Бижиктиг-Хая суурнун чонунга, чаававыс Даңзы Деспижековнага, оон уругларынга, дунмаларынга, кожаларынга, Орелдун өг-бүлезинге, Аяна Чодураевнага, культура ажылдакчыларынга, Аксы-Барлыкта, Ак-Довуракта, Хенделенде, Чаа-Хөлде кудаларывиска, Валентина Товариштаевнаның өг-бүлезинге, дунмаларынга, Хенделенде, Барлыкта, Эрги-Барлыкта, Аянгатыда чээннеринге, Барлык школазының доозукчулары чаңгыскалассчыларывиска, эш-өөрүвүске, кады-төрзөннеринге, малчыннарга, Сү Шойдаковнага, оон уругларынга, даай-ававыска, Валентина Комбуевнаның өг-бүлезинге, честелеривиске, угбаларывиска, чааваларывиска, акыларывиска, кудаларывиска, чуржуларывиска, АТБ-ниң ажылдакчыларынга, дунмаларывиска, кады ажылдап, эдержип чораан эш-өөрүнге, ырак-чооктан келген чонувуска, Кызылда дунмаларынга, чолаачыларга, кожаларывиска база келген бүгү чонувуска четтиргенивисти илереттивис.

Уруглары.

Орнап тур бис

Черде туттунган бажыңны чаагайжыдыр туттунган бажыңның бирги азы ийиги каадында 3, 4 азы 5 өрээлдерлиг квартирага орнап тур бис. Телевири: ай санында пенсиявыстың 30 хуузу берип турар бис. Харызын чорудар адреси: Төп почта, паспорт сериясы 9303 №167809.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, кедээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, улуттук — 2-40-77. e-mail: shyn@tuva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9000. Чагыг 1. Номери парламгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүзэн.

Херечтелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парламга материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг санны болгаш еске-даа фактылары, дыңнадылганы дээр авторлар боттары харылаар.